

NYELVILÁG

A BUDAPESTI GAZDASÁGI EGYETEM
IDEGEN NYELVI ÉS KOMMUNIKÁCIÓS INTÉZETÉNEK
SZAKMAI KIADVÁNYA



20

2017

Szerkesztőbizottság

Barthalos Judit, Fűköh Borbála, dr. Hegedüs Gyula, Hukné dr. Kiss Szilvia,
dr. Kéri András, Lehr Emma, Szendrői Ildikó

Főszerkesztő

Dr. Kéri András

Technikai szerkesztő

Deák Gabriella

Szerkesztőség címe:

1054 Budapest, Alkotmány u. 9-11.

ISSN 1786-0636

Felelős kiadó: Dr. Csillag Sára

Készült a BGE Külkereskedelmi Főiskolai Kar házi nyomdájában.

Formátum: A/4

Ívszám: A/5

Példányszám: 250

Munkaszám:

A ciszterci rend Magyarországon – régen és ma

HUKNÉ DR. KISS SZILVIA
KKK

A ciszterci rend magyarországi története példaértékű lehet a mai kor embere számára, hiszen a karta¹ megtartása, a hagyományok megőrzése mellett a mindenkori újrakezdésről és az útkeresésről is szól. Ez is indokolja, hogy figyelmet fordítsunk erre a Magyarországon talán kevésbé ismert szerzetesrendre.

A rend magyarországi történetének kezdete mai szóval élve egy sikertörténet. Ahogy később bemutatásra kerül, számos apátságot alapítottak a történelmi Magyarország területén. Ezen apátságok fejlődése évszázadokig töretlen és háborítatlan. Az első törés fejlődésükben a török időkben következett be, amikor több apátság elpusztult, illetve tagjai menekülni kényszerültek. A későbbiekben pedig II. József és 1951-ben a szocialista rezsim is – részben illetve teljesen – betiltotta működésüket.

A ciszterciek története iránt érdeklődők számos szép kiállítású mű és internetes forrás alapján tájékozódhatnak. Ezek közül kiemelendő a Szerzetesrendek a Kárpát-medencében sorozaton belül megjelent, gazdagon illusztrált kötet, *Ciszterciek*² címmel.

A ciszterci rend eredete

A szerzetesrend nevének eredete, sok más renddel ellentétben, nem az alapító atyákra, hanem a rend első kolostorának nevére vezethető vissza. Akkoriban a ciszterek még nem tekinthetők szerzetesrendnek. A rend felemelkedése Szent Bernát (1090–1153) nevéhez fűződik, de alapítónak Szent Róbertet tekintjük, akinek tevékenysége a XI. század elejére tehető.

A XI. századra ugyanis Szent Benedek regulájának követői, a bencések, már jelentős és gazdag rendnek számítottak. Szerzeteseik a kétkezi munkától már nagyrészt eltávolodtak. Ezért jelent meg egy igény arra, hogy a szerzetesek visszatérjenek Szent Benedek regulájának tisztaságához, a szegénységhez, a kétkezi munkálkodáshoz, az elvonuláshoz.

Szent Róbert, volt apát, perjel alapította a molesmei apátságot. Tevékenysége igen sikeres, 20 év alatt 40 kisebb közösség csatlakozott hozzá (Török 1990:64). 1098-ban új alapításra került sor a burgundiai Citeaux-ban, latinul Cisterciumban. Itt ugyan csak egy évig maradhatott, de utódai Alberik, majd az angol származású Harding István felvirágoztatták a monostort (Hervay 1997:6).

Az igazi felemelkedés kezdete a XII. századra tehető, amikor Szent Bernát mintegy 30 társával együtt belépett a rendbe. Bernát a belépésekor 21 éves, nemesi származású, nagyon művelt fiatalember volt. Társai rokonai, ismerősei közül kerültek ki, nemegy közülük házas volt.³ Innen kezdve virágzott a rend, négy monostoralapítás következett,⁴ többek között a magyar szempontból is fontos Clairvaux 1115-ben, amelynek apátja Bernát lett egészen 1153-ban bekövetkezett haláláig. Ebből a XII. század elején alapított öt apátságból származik közvetlenül vagy közvetve az összes többi.

¹ A Szeretet Kartája, a ciszterci rend alkotmánya.

² Hervay F. Levente – Legeza László – Szacsay Péter (1997): Ciszterciek In: *Szerzetesrendek a Kárpát-medencében*, Mikes Kiadó, Budapest. A továbbiakban: Hervay (1997).

³ www.katolikus.hu

⁴ 1113 La Ferte, 1114 Pontigny, 1115 Clairvaux és Morimond. Hervay 1997: 6.

A monostorok helyének kiválasztása jellemző a ciszterekre, ezeket az elveket követik később Magyarországon is. Lakott területektől távol, peremvidékeken⁵, helyenként sűrű erdőségekben (ld. Zirc, Pilis), mocsaras, homokos földeken. Céljuk ezen területek termővé tétele, mezőgazdasági tevékenység folytatása, gyümölcs- és zöldségtermesztés volt.

A ciszter rend gyors elterjedésének egyik titka minden bizonnyal az egyszerű életvitel, a másik pedig a legalább ennyire fontos és kezdetektől megfigyelhető szervezethez (Török 1990:67). Mindkettőt a rend alkotmánya, az ún. *Charta Caritatis*, a Szeretet Kartája, szabályozza. Ez egy egységes életmódot ír elő, valamint szabályozza az anyaapátság és a leánykolostorok viszonyát. Előírja az apátok évenkénti gyűlését is, a generális káptalant, valamint az atyaapátok látogatási kötelezettségét a leányapátságoknál (Török 1990:69, Hervay 1997:6).

Életmódjuk szigorú elvek szerint folyt, szegénységet fogadtak, a lelki élet és a munka egyensúlyára törekedtek, csak felnőtt jelentkezőket fogadtak be. Ruházatuk is egyszerű fehér (illetve a kezdetekben inkább szürke).

A rend kiválóan tudta ötvözni az együttműködést és az elzárkózást, a felügyeletet és a függetlenséget. Az újonnan alapított monostorok önállóak, apátot is önállóan választanak. De az új alapítású monostorok apátjai tagjai maradnak a citeaux-i káptalannak, ahol évente egyszer meg kell jelenniük a gyűlésen (Hervay 1997:7). Ez a későbbiekben is így lesz, a leányapátságok apátjainak megjelenési kötelezettségük lesz az anyaapátság gyűlésén. Ez alól ritkán, de van felmentés, ahogy ezt Magyarországon is látjuk. A távoli alapításokból ugyanis egyre nehezebb vállalni a hosszú utat az anyaapátságokig, így ezek apátjai (a magyarországiak is) három évenként látogatták a gyűléseket. Ezt igen szigorúan betartatták, többször is megfeddtek magyar apátokat a távolmaradás miatt (Hervay 1997:18). Szintén a rendszeres kapcsolattartást szolgálta az alapító apátság fejének látogatása a fiókapátságoknál. Ez utóbbit azonban, a fiókapátságok nagy száma miatt már nem vették olyan szigorúan (Hervay 1997:19).

A XIII. század közepéig szinte évente alapítanak új apátságokat, a század végén a ciszterci apátságok száma 694 (Török 1990:70). Tevékenységük kibővül, egyházi tisztségeket vállalnak, két pápa is kikerül a ciszterek közül (III. Jenő és XII. Benedek⁶), keresztes hadakat kísérik és északi területeken térítő tevékenységet is végeznek. Az első fennakadást a ciszter rend terjedésében a XIII. század hozza, amikor megjelennek a kolduló rendek (pl. ferencesek), akik sok feladatot átvesznek.

Mégis elmondható, hogy a XV. század végéig folyamatosak az alapítások, női apátságok is létesülnek. (pl. Magyarországon Veszprém völgyében) Ezután német területeken a reformáció, Angliában, Skóciában, Írországból és Walesben pedig királyi rendelkezések okozták sok apátság megszűnését.

Magyarországon minden bizonnyal a rend már a bevezetőben is vázolt megújulásra való törekvése vetett ennek a folyamatnak gátat. A ciszterek lekipásztori tevékenységet vállalnak a területükön levő plébániákon és oktatási tevékenységbe kezdenek. Itt a rend első, részleges,⁷ feloszlása II. József rendelkezéseinek a következménye 1781-ben.

A ciszterci rend szemléletét mutatja választott jelmondata: „*Ardere et lucere!*” (Lángolj és világíts!), illetve címere is. Címerük központi motívuma a máltai kereszt, amelynek ágaiban négy latin betű

⁵ Ld. Skandinávia, Ibériai-félsziget, Írország.

⁶ III. Jenő 1145-1153, XII. Benedek 1335-1342.

⁷ A részleges feloszlás minden bizonnyal külpolitikai érdekekre vezethető vissza. Ugyanis Zircet a török kor elnéptelenedése után a porosz Heinrichau apátsága birtokolta és építette újjá.
<http://lexikon.katolikus.hu/S/szerzetesrendek>

látható: M O R S, vagyis magyarul *halál*. Középen egy az egyik, felemelt lábával követ tartó daru látható, amely a heraldikában a hűség madara. Ez azt mutatja, hogyha a madár elalszik, a saját lábára ejti a követ. Így a címer fő mondanivalója a hűség és éberség.



A ciszterci rend címere⁸

A ciszterciek Magyarországon

A ciszterek magyarországi tevékenységének kezdete az Árpád-házi királyok idejére tehető. elsőként 1136-ban II Géza (1140–1162) hívott meg az ausztriai Heiligenkreuzból szerzeteseket, akik Cikádoron telepedtek meg

Az legjelentősebb alapító és támogató azonban III. Béla (1172–1196), aki a rend későbbi magyarországi központjával, Zircel együtt összesen öt monostort⁹ alapított uralkodása alatt. Zircet és a körülötte levő királyi erdőbirtokot 1182-ben ajándékozta III. Béla a franciaországi cisztercieknek, akik a korábban említett Clairvaux-ból küldtek szerzeteseket. A szinte áthatolhatatlan erdőség, a bővizű patak és néhány környező majorság nagyon megfelelt a szerzetesek életviteléhez (Kiss 2002:10). III. Béla és utódai uralkodása alatt 18 ciszterci apátság keletkezett Magyarországon, ebből 10 királyi alapítás, öt főúri és három egyházi. Béla utódai nemcsak folytatták az apátságalapítást, hanem jelentős mértékben támogatták is az apátságok működését.

Az alábbi ábrán nyomom követhetőek a történelmi Magyarország területén alapított ciszterci monostorok és azok alapításai:

Az alapítás éve	Az apátság helye	Új alapítás éve	Új alapítás helye
1136	Cikádor		
1179	Egres	1202	Kerc
		1214	Keresztúr
1182	Zirc	1232	Gotó
1184	Pilis	1191	Pásztó
		1232	Bélháromkút
		1270	Ábrahám
1184	Szentgotthárd	1234	Pornó
1197	Borsmonostor		
1208	Toplica	1253	Ercsi

⁸ Forrás: <http://www.ocist.hu/a-ciszterci-rend-zirci-kongregacioja>

⁹ Ezek: Egres, Zirc, Szentgotthárd, Pilis, Pásztó (Török 1997:70).

1223	Szepes
1234	Pétervárad
1256	Zágráb

A fent említett időszakban a férfi monostorok mellett több apácamonostor is a ciszterek irányítása alá került¹⁰. Ezek közül Magyarország legjelentősebb a Veszprém völgyi apácák monostora.

A török hódoltság időszaka a ciszterci apátságokat sem hagyta érintetlenül. 1526–1557 között 13 apátság szűnt meg (Török 1990:156). A XVIII. sz. elejére tulajdonképpen csak Zirc, majd Szentgotthárd, Pilis és Pásztó tudott újjáalakulni. Megindultak a törekvések a birtokjogok visszaszerzéséért is.

A rend magyarországi újjáéledésében osztrák és német anyaapátságoknak volt nagy szerepe. Nekik számos nehézséggel kellett szembenézniük, közülük az egyik leglényegesebb a török megszállás utáni elnéptelenedés. Veszprém megye egy része a Veszprém-Pápa-Palota-Csesznek végvárvonalnak köszönhetően határvidék volt. Zirc és környéke sorsát Veszprém 1552-es eleste pecsételte meg. Onnan került török hódoltság alá. Ebben az időszakban a rovásadó-összeírások is mutatják az elnéptelenedést, a favakban legfeljebb három-négy család volt jelen. Emellett a földek elmozsarasodtak, elvadultak, a Bakonyban pedig az erdő nagy területeket hódított vissza. Az emberkéz által emelt építmények is sorra pusztultak el (Kiss 2002:12).

Az újrakezdés feltételei szigorúak voltak, 12 tagú konventet kellett állítani, istentiszteletet kellett tartani, apátsági templomot és monostort építeni (Hervay 1997:32). Ezeket a feltételeket egyedül Zirc tudta teljesíteni, így lett ott a rend magyarországi központja.

Zircet a török idők után Lilienfeldről telepítették be újra, de mivel az egy kis, csekély anyagi erővel rendelkező apátság volt, negyven év múltán átvette tőle a porosz Heinrichau az irányítást. Ezzel kezdetét vette a heinrichau-i korszak, amely mintegy 100 évig tartott. A heinrichau-i apát megbízottja nemcsak szerzeteseket, de pénzt és sziléziai családokat is hozott magával, hogy egy új kolostor felépítését megkezdjék. A Rákóczi szabadságharc harcai miatti kis megtorpanás után megkezdődnek az újjáépítési munkálatok. A régi kolostor köveit beépítik az újba, ma már csak egy pillérköteg emlékeztet rá.

A ciszterek nemcsak a kezdetekkor ügyeltek a munkáskéz pótlására, két hullámban (1715–1718 és 1720–1768) számos német családot telepítettek be Veszprém megyébe, és ezáltal az Esterházy család után a megye második legnagyobb betelepítői lettek. Tevékenységük során német többségű területek keletkeztek a Bakonyban¹¹ (Kiss 2002:12-14).

A betelepítés mellett a ciszterek már ekkor ellátták az apátság falvaiban a lelkipásztori tevékenységet is. 1814-ben sort kerül Pilis, Pásztó és Zirc egyesítésére. Innen kezdve a rend Székesfehérváron, Pécsen és Baján is végez oktatási tevékenységet. 1866-tól Zircen, majd 1889-től pedig Budapesten működik egy Hittudományi Főiskola. 1911-ben Békefi Remig atya kezdeményezi Budapesten a rend ötödik gimnáziumának felállítását. Ekkorra már a tanítás áll a ciszterciek tevékenységének központjában.

¹⁰ 1235 Pozsony, 1256 Veszprémvölgy, 1246 Ivanics

¹¹ A ciszterek által betelepített falvak Veszprém megyében (magyar nevükkel): Zirc, Tósokberénd, Olaszfalu, Eplény, Bakonykoppány, Nagytevel, Németpolány.

A ciszterci életrend zavartalanul folyt a következő évtizedekben. A XI. Pius pápa 1923-ban felállította a ciszterci Rend Zirci Kongregációját, amelynek feje a zirci apát, központja pedig Zirc. A kongregációnak alkotmánya is született, amelyet 1941-ben hagytak jóvá.¹²

Azonban a zavartalan működésnek hamarosan véget vetettek a szocialista éra intézkedései, amelynek folyományaként a rend először birtokait, majd iskoláit és minden ingatlanát, ingóságát végül létjogosultságát is elvesztette, és betiltották működését. A rendtagok közül néhányan börtönbe kerültek, sokan elmentek, mintegy harmincan Amerikába vándoroltak (Hervay 1997: 34). Azonban idegenben sem maradtak tétlenek, ott Dallas mellett monostort alapítottak és tanító tevékenységet folytattak, amelyben a ciszterci hagyományokat követték. Tevékenységük nagy elismerésnek örvend.

A ciszterci rend magyarországi tevékenysége napjainkban

A betiltás évtizedei után a rendszerváltás hozott változást a rend magyarországi történetében is. 1989-től a Zirci Kongregáció ismét államilag elismert intézmény lett, amelyhez a dallasi és a kismartoni apátság is tartozik. 1993-tól újra működik a Hittudományi Főiskola Zircen.¹³ A rend visszakapta budai, egri, pécsi és székesfehérvári gimnáziumait is.¹⁴ Az említett gimnáziumokon kívül Pécsen a rend a fenntartója egy Ciszterci Nevelési Központnak, amely óvodát, általános iskolát és egy művészeti iskolát, valamint kollégiumot foglal magába.

Napjainkban a zirci apátság épülete ad otthont a szerzetesek mellett a Bakonyi Természet-tudományi Múzeumnak és a Reguly Antal Műemlékkönyvtárnak is. Ez utóbbi mintegy 65 000 kötetes állománya a ciszterciek gyűjteményén alapul és mintegy 70 ősnymtatványt tartalmaz. Magyarországon egyedülálló. Az apátság épülete mellett pedig megtalálható hazánk legmagasabban fekvő fás gyűjteménye, a Zirci Arborétum.

A lelki élet gyakorlása mellett és az oktatáson kívül jelentős a rend karitatív tevékenysége is. Zircen 2005 óta működtetik a Zirci Ciszterci Apátság Szent Bernát Idősek otthonát, Kismartonban a nővérek pedig a Boldogasszony Háza Alapítvány támogatásával mozgásszervi betegek számára működtetnek szakrendelést.¹⁵

Manapság a ciszterci rend újfent bizonyítja a megújulás képességét. Az oktatási, lelkipásztori, karitatív tevékenységen kívül új kezdeményezés Zircen a sörgyártás felélesztése. A sörkészítés hagyománya itt 1735-re nyúlik vissza. Ennek a kézműves sörnek az előállítását, kézi munkával és modern digitális eszközökkel élesztették fel 2015-ben, a cisztercieknél már ismert hagyomány és innováció jegyében. Jelenleg négy sörfajtát árusítanak *Zirci Apátsági* sör név alatt. A gasztronómia a kismarosi nővérektől sem áll távol, gyümölcsfeldolgozással foglalkoznak, *Monostori Ízek* márkanév alatt lekvárokat értékesítenek.

Összegzésül álljanak itt Dr. Zakar Ferenc Polikárp zirci apát, a *Ciszterek* című könyv bevezetőjében írt gondolatai: „A mai ciszterci élet a monasztikus és ciszterci hagyományokban gyökerezik. A hagyomány nemcsak a múlt emléke, hanem ma is élő és időszerű valóság, amely dinamikusan mutat a jövő felé, és az új körülményeknek megfelelő új megvalósítást sürget.” (Hervay 1997:4)

¹² www.ocist.hu/a-ciszterci-rend-zirci-kongregacioja

¹³ <http://www.ocist.hu/a-ciszterci-rend-zirci-kongregacioja>

¹⁴ Budai Szent Imre Gimnázium, Egri Gárdonyi Géza Gimnázium, Pécsi Nagy Lajos Gimnáziuma és Székesfehérvári Szent István Gimnázium.

¹⁵ <http://www.cisztercimonostor.hu/>

Felhasznált irodalom:

Barta János (1978): *A nevezetes tollvonás*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 75-100.

Hervay F. Levente – Legeza László – Szacsvey Péter (1997): *Ciszterciek (Szerzetesrendek a Kárpát-medencében)*, Mikes Kiadó, Budapest.

Kiss Szilvia (2002): *Siedlungsgeschichte und Dialekt in vier Dörfern des Bakony-Gebirges*, Budapest, disszertáció, 6-21.

Török József (1990): *Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon*, Panoráma, Budapest.

www.cisztercimonostor.hu/ (Letöltés ideje: 2017. 03. 30.)

www.katolikus.hu/szentek/0819.html (Letöltés ideje: 2017. 03. 21.)

<http://lexikon.katolikus.hu/S/szerzetesrendek> (Letöltés ideje: 2017. 04. 20.)

www.ocist.hu/a-ciszterci-rend-zirci-kongregacioja (Letöltés ideje: 2017. 04. 11.)

<http://zirciapatsag.hu> (Letöltés ideje: 2017. 03. 21.)

<http://zircimanufaktura.hu/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 18.)

